

PETER ZUBKO*

Pol'sko-uhorské súvislosti v dejinách uniátov¹

ZUBKO, P.: The Polish-Hungarian Context in the History of the Unites Believers. *Slavica Slovaca*, 53, 2017, No. 3-4, pp. 187-204 (Bratislava).

This article compares the union between the Catholic Church and the Orthodox Church in Poland and Hungary. The Union closed in Brest city, Poland (1596), influenced the closure of the Union in the Uzhhorod city, Hungary (1646). The mutual comparison of the two unions shows a great deal of differences in the genesis of the unions and in their further development. The Polish Union has all the attributes of a classic Church Union, the Hungarian Union from 1646 has the attributes of a simple personal union. The Polish Union was guaranteed by the Church hierarchy, the king and the pope; the Hungarian Union had a private character between several Presbyters and the Bishop of the Latin Rite of Eger. In the case of Hungary, this was not a one-off event, but the process that was repeated in some years. A further comparison of both environments shows that, in Poland, latinization and polonization developed largely in the wake of the Union. In Hungary, this process took place much later, after the establishment of the Mukacheve Greek Catholic Bishopric (1771). Until then, the Union was inspired by cultural events from the Polish unites believers and Church to cope with the Latin clergy.

The Brest Union (1596), the Uzhhorod Union (1646), Latin-Byzantine Relations, Church History.

V dejinách medzi Východom a Západom existuje celý rad udalostí, ktoré sa formálne udiali na pozadí dvoch veľkých cirkví (byzantskej a latinskej) a ich dedičov, ale obsahom boli kultúrne napätia a z toho vyplývajúce predsudky. V európskych a rovnako v slovenských dejinách je zjavný kultúrny dualizmus: západný (rímsky, rímsko-germánsky, latinský) a východný (byzantský, grécko-slovanský); obidve kultúry sú plodom stredoveku a sú súbežné. Jaroslav Bidlo to vyjadril slovami: „...stalo se náboženství střediskem všeho kulturního života a život náboženský stal se totožným s životem kulturním – náboženství stalo se samo kulturou.“²

V novovekom Poľsku i Uhorsku žili v jednej krajine katolícki a pravoslávni kresťania. Od rozdelenia kresťanstva v roku 1054 obidve cirkvi hľadali vzájomné cesty zblíženia. Najčastejšie bol volený spôsob únie. Je známych niekoľko negociácií, ktoré mali smerovať, alebo aj vyústili do konkrétnej únie, napr. medzi pápežom Paschalom II. (1099-1118) a byzantským cisárom Alexom Komnenom v roku 1112, cisárovým vnukom Emanuelom (1143-1180) a pápežom Eugenom IV. († 1153), Hadriánom IV. († 1154) a Alexandrom III. († 1181), prísľub únie za byzantského cisára Alexa IV. v roku 1203, v polovici 13. storočia na Cypre, za Paleológov a pápeža Gregora X. († 1282) bola uzavretá únia na Lyonskom koncile v roku 1274, v roku 1439 bola prijatá únia na Florentskom koncile.³ Dialóg o únii na

* Prof. PhDr. ThDr. Peter Zubko, PhD., Slavistický ústav Jána Stanislava Slovenskej akadémie vied, Dúbravská cesta 9, 841 04 Bratislava

¹ Štúdia je súčasťou riešenia projektu APVV-14-0029 CyrSlav *Cyrilské písomníctvo na Slovensku do konca 18. storočia*.

² Bidlo, Jaroslav: *Kultura byzantská, její vznik a význam*. Praha: Jos. R. Vilímek, 1917, s. 3-4, 30.

³ Szaraniewicz, Izidor: *Kościelna Unia na Rusi i wpływ jej na zmianę społecznego stanowiska świeckiego duchowieństwa ruskiego*. Lwów: Nakładem autora, 1899, s. 1-2.

Cypre, Lyone, či Ferrare a Florencii bol vyvolaný priamou osmanskou hrozbou, v čom bol už zárodok neúspechu.⁴

Myšlienka o únii ako modeli obnovenia kresťanskej jednoty má svoj pôvod na Západe,⁵ ktorý mal zapáleného zástancu idey únie s celou pravoslávnu cirkvou v osobe pápeža Gregora XIII. (1572-1585), ktorý v roku 1573 zriadil Kongregáciu pre Grékov na čele s kardinálom G. A. Santorom; do novogréčtiny bol preložený Rímsky katechizmus a dokumenty Tridentského koncilu a v roku 1576 boli odoslané na Východ. Gregor XIII. v súvislosti so spomenutými plánmi otvoril v Ríme východné kolégiá: grécke (1575), maronitské a arménske (1577). Klerickí a laickí absolventi mali potom na Východe pracovať pre myšlienku cirkevnej únie. Pápež vyčlenil pre grécku liturgiu rímsky kostol sv. Atanáza, v roku 1580 poslal do Carihradu biskupa Petra Cedoliniho, aby začal dialóg s ekumenickým patriarchom Jeremiášom II. (1572-1579, 1580-1584, 1586-1596). O tri roky neskôr (1583) vyslal biskupa Leonarda Abela k východným patriarchom jakobitov, chaldecov a dvoch arménskych patriarchátov. Napokon v roku 1581 na žiadosť cára Ivana Hrozného sa pápež ujal mierových rozhovorov medzi Moskovským veľkokniežatstvom a Poľskom, preto poslal na Východ schopného diplomata Antona Possevina SJ (1533/4-1611), a to v nádeji, že sa Rusko prikloní k myšlienke cirkevnej únie, čo pápež osobitne zdôraznil v liste cárovi Ivanovi (august 1581).⁶

Prvá uhorská únia bola uzavretá v Ríme v roku 1611 a nazýva sa Marčianska únia. Pôvodne pravoslávny biskup Simeon Vratanja sa stal prvým uniatskym biskupom Srbov na území Chorvátska, Slavónie, Uhorska a Kraňska. Biskup z Marče v roku 1673 inicioval ďalšiu úniu uzavretú s balkánskymi (srbskými) obchodníkmi v Komárne. Na konci oslobodzovacej vojny (1688-1690) uzavreli Srbi na niekdajšom osmanskom území ďalšie dve únie: v Srieme a Páťkostolí. Po pasívnom prísťahovalectve tieto únie pretrvali len do polovice 18. storočia. Oveľa významnejšie boli únie medzi Rusínmi na severovýchode Uhorska, kde dôležitú úlohu zohrali baziliáni. Prvý pokus sa odohral v roku 1612 v Krásnom Brode. Przemýšľiansky biskup Atanáž Krupecký sa o ňu pokúsil pri posviacke kostola, no celý zámer sa skončil násilnosťami a únia nebola uzavretá. Neúspechom sa skončili aj tajné rokovania mukačevského biskupa Bazila Tarasoviča (1633-1670) s jágerským biskupom, ktorý úniu prijal 12. septembra 1642;⁷ po prezradení jeho úmyslov ho zemepán Juraj I. Rákoci dal uväzniť. Až Užhorodská únia z roku 1646 pretrvala. Po roku 1664 boli nanovo definované podmienky únie, ktorá sa rozšírila medzi všetkých Rusínov okrem Marmarošskej stolice, ktorá patrila Sedmohradskému kniežatstvu, ktorá sa pridala k únii v roku 1721. V Sedmohradsku v roku 1697 dve synody vyhlásili úniu, proti ktorej rázne vystúpil jeruzalemský patriarcha, ale v roku 1700 nový biskup na synode v Gyulafehérvári slávnostne vyhlásil úniu. Rumuni v Biharskej stolici sa zjednotili až v nasledujúcom storočí.⁸

Brestská únia (1596) bola zmluvou medzi pravoslávnu a katolíckou cirkvou v poľsko-litovskom kráľovstve, ktorou vznikla uniatska cirkev. Patrí medzi najvýznamnejšie a najznámejšie

⁴ Belejkaníč, Imrich: Unionizmus ako ekzeziologický problém. Prešov: Pravoslávna bohoslovecká fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 1999, s. 43-44.

⁵ Belejkaníč, Imrich: Unionizmus ako ekzeziologický problém, s. 43; porov. Horkaj, Štefan – Pružinský, Štefan: Pravoslávna cirkev na Slovensku v 19. a 20. storočí. Ľudia – udalosti – dokumenty. Prešov: Pravoslávna bohoslovecká fakulta, 1998, s. 38; porov. Farrugia, Edward G.: Encyklopedický slovník křesťanského Východu. Olomouc: Refugium Roma-Velehrad, 2010, s. 924-925.

⁶ Pastor, Ludwig: Geschichte der Päpste 9. Freiburg 1928, s. 179-181, 708, 737-738, 743-745; Kumor, Boleslaw: Geniza i zawarcie unii brzeskiej. In Luźny, Ryszard – Ziejki, Franciszek – Kępiński, Andrzej (red.): Unia brzeska: geniza, dzieje i konsekwencje w kulturze narodów słowiańskich. Praca zbiorowa. Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych „Universitas“, 1994, s. 26.

⁷ Hadžega, Vasil: Přehled církevních dějin na Podkarpatské Rusi. In Zatloukal, Jaroslav (ed.): Podkarpatská Rus. Bratislava: Klub přátel Podkarpatské Rusi v Bratislavě, 1936, s. 275. (s. 270-278).

⁸ Kónya, Peter a kol.: Dejiny Uhorska (1000 – 1918). Bratislava: Citadella, 2014, s. 371-373.

cirkevné únie a v prostredí stredovýchodnej Európy mala (prinajmenšom morálny) vplyv na susedné regióny. Do istej miery bola v Uhorsku vzorom pre rozličné uniatske hnutia (pokusy), ktoré neuspeli, až po úspešnú Užhorodskú úniu (1646). V literatúre sa obidve udalosti často dávajú do vzájomnej súvislosti, hoci nešlo o priamu kauzálnu súvislosť, ale o morálny vzor, ktorý sa skutočne spomína v súdobých prameňoch, ale len v tom zmysle, že únia je možná a užitočná, že môže skutočne fungovať. V nazeraní na Užhorodskú úniu pretrvávajú isté anachronické predstavy, ktoré vychádzajú z idealistickej predstavy, že Užhorodská únia v jednej chvíli – akoby hneď a úplne – zmenila starý stav na terajší. Tieto názory sa na prvý pohľad javia ako logické, že proces vzniku Užhorodskej únie bol podobný ako pri Brestskej únii alebo iných cirkevných úniách, ktorých výsledkom bola konkrétna únia na spôsob zmluvy, kde sa dohodli vzájomné podmienky. Ak urobíme komparáciu, hneď sa ukazuje toľko nezhôd, že oprávnené priťahujú pozornosť a kritiku. Autori sa tieto rozpory snažili vysvetľovať rozličnými hypotézami, ktoré sa potom rozšírili, ale nie sú uspokojujúce. Rozdielov v genéze a následnom vývoji Užhorodskej únie v porovnaní napr. s Brestskou úniou je relatívne dosť, čo už nemožno pokladať za náhodu alebo výnimku, a preto aj rozšírené interpretácie týchto nezhôd treba kriticky spochybníť a nájsť ich reálnejšie vysvetlenie, ktoré bude bližšie objektívnej pravde. Povinnosťou historikov je hľadať historickú pravdu. Tento príspevok je príspevkom do vedeckej diskusie.

Užhorodská únia je dôležitá udalosť, pretože sa všeobecne pokladá za začiatok gréckokatolíckej cirkvi. Tradične sa uvádza, že išlo o dohodu uzavretú 24. apríla 1646 na drugetovskom hrade v Užhorode, keď šesťdesiat traja pravoslávni presbyteri konvertovali na katolicizmus, „pričom si (táto cirkev – pozn. PZ) ponechala cirkevnoslovanský liturgický jazyk, byzantskú liturgiu, východnú cirkevnú disciplínu, teológiu, spiritualitu i cirkevné právo. Medzi podmienkami únie bolo aj zrovnoprávnenie duchovenstva východného obradu (gréckokatolíckeho) s katolíckym duchovenstvom, pokiaľ ide o poberanie cirkevného desiatku. [...] Roku 1699 potvrdil Užhorodskú úniu aj Leopold I.“⁹

Avšak Užhorodská únia bola proces, a to dlhodobý a zložitý, ktorý prešiel krízou a niekoľkonásobným obnovením v rokoch 1649, 1652, 1726-1727 i 1968. Konštatovanie pravoslávnych, že „únia je výsledkom snáh rímskeho katolicizmu politickými prostriedkami donútiť pravoslávnych kresťanov podriaďiť sa pápežskej nadvláde a jurisdikcii,“¹⁰ nezodpovedá historickej pravde, pretože východní kresťania sa sami rozhodli obnoviť jednotu s katolíckou cirkvou, aj keď za jej vznikom stál primárne útek spod kalvínskej dominancie,¹¹ ktorá bola ešte výraznejšia v Sedmohradsku.¹² Expanzívna politika rímskeho katolicizmu je zrejmä v Poľsku v prípade Brestskej únie, no nie v Uhorsku v prípade Užhorodskej únie, ba tu je v počiatkoch únie zjavná istá pasivita vysokého uhorského katolíckeho kléru. Ekonomické dôvody pre vznik únie v roku 1646 neboli primárne, ale čoskoro začali zohrávať dôležitú úlohu; to, že sa ich dlho

⁹ Bada, Michal: Slovenské dejiny II. 1526 – 1780. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2017, s. 125.

¹⁰ Zozulák, Ján: Vplyv unionizmu na odklon od svätotočovskej tradície a návrat k štúdiu diel svätých otcov. Prešov: Pravoslávna bohoslovecká fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2000, s. 12.

¹¹ V 17. a v 18. storočí existovali kalvínske zbory, ktoré vizitátori označovali ako rusínske: Jankovce, Lieskovec, Lubiša, Ohradzany, Udavské, Zbudské Dlhé, všetky mali aj filie (Kónyová, Annamária – Kónya, Peter: Kalvínska reformácia a reformovaná cirkev na východnom Slovensku v 16. – 18. storočí. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2010, s. 166-167; Kónya, Peter: Spolužitie dvoch smerov reformácie v hornom Uhorsku do založenia cirkvi. In Kónya, Peter – Kónyová, Annamária (eds.): Od reformácie po založenie cirkvi. K 400. výročiu synody v Spišskom Podhradí. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2015, s. 152; Kónyová, Annamária: Kapitoly k dejinám reformovanej cirkvi na východnom Slovensku. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2016, s. 57; Kónya, Peter: K pôvodu maďarských Gréckokatolíkov na Zemplíne. In Coranič, Jaroslav – Šturák, Peter (eds.): Gréckokatolícka cirkev na Slovensku vo svetle výročí. Prešov: Gréckokatolícka teologická fakulta, 2009, s. 44-57).

¹² Porov. Kónya, Peter a kol.: Dejiny Uhorska, s. 369, 372-373.

nedarilo naplniť, svedčí o západnej pasivite a že celej záležitosti bol ponechávaný spontánny priebeh, nech by sa ujala, alebo neujala. Ani rímskokatolícke farnosti na severovýchode Uhorska sa ekonomicky nemali výrazne lepšie než uniatske; ich vyššia životná úroveň nezávisela od nich samých, ale od ich patrónov a až sekundárne od ekonomickej sily obyvateľov týchto farností. Spôsob základného prežitia domácností a rodín bol podobný bez rozdielu obradovej príslušnosti, prosperita sa odvíjala od bonity prostredia, geografickej polohy, ale najmä od šikovnosti, disciplinovanosti, čo sa viaže na charakterové vlastnosti, nie na vieru.

Ako prvý metódu komparácie medzi spomenutými úniami urobil významný slovenský národovec a kňaz Košického biskupstva Jonáš Záborský (1812-1876) vo svojom článku z roku 1870,¹³ ktorý nie je všeobecne známy, pretože naň nikto nenadviazal, lebo pre rímskokatolícke prostredie táto téma nebola dôležitá. Autor sice nemal k dispozícii dnešnú pramennú bázu, ale jeho záujem o kresťanský východ bol pochopiteľný, pretože ako historik venoval pozornosť prítomnosti východného obradu v stredoveku na Veľkej Morave a v Uhorsku.¹⁴ Je to jediný pohľad z latinskej strany priamo z prostredia, kde žili/žijú dedičia Užhorodskej únie. Všetky ostatné doterajšie prístupy k téme sa odvíjali od názorov, ktoré vytvorili autori gréckokatolíckeho pôvodu. Táto línia je pochopiteľná, utvárala sa po stáročia, ešte v časoch, keď všetci veriaci východného obradu boli gréckokatolíci. Po násilnom obnovení pravoslavia na východnom Slovensku v 20. storočí sa začali objavovať aj typické pravoslávne pohľady, ktoré však nesú príznak názorového importu, ktorý je plný historických anachronizmov a predsudkov, ktoré nevychádzajú z poznania skutočnej genézy a vývoja Užhorodskej únie, ale z dogmatiky, z ekzeziologického hľadiska vlastnej soteriologickej exkluzivity a z predpokladov, že Užhorodská únia je absolútnym pendantom Brestskej únie.

V poľskej i slovenskej historiografii existujú viaceré samostatné monografie, zborníky a štúdie na túto tému, a to od rozličných autorov, ktorí preferujú vlastný konfesionálny pohľad a do istej miery aj národný pohľad. Skutočnú analyticko-syntetickú komparáciu urobil Walerian Bugel,¹⁵ no predmetom jeho prístupu bolo primárne ekzeziologické hľadisko, aj keď sa musel oprieť o jeho historické východiská. Medzi pravoslávnymi autormi sa tejto téme venovali v chronologickom poradí títo známejší autori: P. Popradov,¹⁶ Imrich Belejkanič,¹⁷ Ján Zozulák,¹⁸ Václav Ježek,¹⁹ Ján Šafin²⁰ a Miroslav Ščerbej,²¹ medzi gréckokatolíckymi: Joanikij Bazilovič,²² Michal Lučkaj,²³

¹³ Záborský, Jonáš: Únia na Litve a v Uhrách. In: Letopis Matice slovenskej 7 (1870), zv. 2, Pauliny-Tóth, Viliam (ed.). Turčiansky Svätý Martin: Knihotlačiarstvo-účastinársky spolok, s. 11-15.

¹⁴ Porov. Záborský, Jonáš: Dejiny kráľovstva uhorského od počiatku do časov Žigmundových. Vypravuje Jonáš Záborský. 1875. Bratislava: Slovart, 2012, XXVIII + 708 s.

¹⁵ Bugel, Walerian: Ekzeziologie užhorodské unie a jejich dědiců na pozadí doby. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2003, s. 189-220.

¹⁶ Popradov, P.: Podkarpatoruské pravosláví. In: Zatloukal, Jaroslav (ed.): Podkarpatská Rus. Bratislava: Klub přátel Podkarpatské Rusi v Bratislavě, 1936, s. 280-283.

¹⁷ Belejkanič, Imrich: Unionizmus ako ekzeziologický problém; Belejkanič, Imrich: Ortodoxia – pravoslávie v strednej Európe v 17. storočí. In: Kónya, Peter (ed.): Konfesionalizácia na Slovensku v 16. – 18. storočí. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2010, s. 183-191.

¹⁸ Zozulák, Ján: Vplyv unionizmu, op. cit.

¹⁹ Ježek, Václav: Pravosláví, Řím a církevní unionismus. Gorlice: ELPIS, 2012.

²⁰ Šafin, Ján: Únia ako forma katolizácie v poľsko-litovskom kráľovstve na prelome 16. – 17. storočia. In: Kónya, Peter (ed.): Rekatolizácia, protireformácia a katolícka reštaurácia v Uhorsku. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2013, s. 320-332.

²¹ Šafin, Ján – Ščerbej: Dejiny Brestlitovskej únie. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2016.

²² Bazilovič, Joanikij: Dejiny gréckokatolíckej cirkvi v Uhorsku. Bizoňová, Monika – Coranič, Jaroslav (eds.). Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2013, 480 s.

²³ Užhorodský farár Michal Lučkaj napísal dejiny „biskupstva Mukačevského... pre učencých a k tomu že je najpríhodnejšia reč latinská“ (Nosák, Bohuš: Listy z neznámej zeme k L... In: Eliáš, Michal (zost.): Z cestovných denníkov štúrovcov. Martin: Vydavateľstvo Matice slovenskej, 2010, s. 86-87), primárne neboli určené pre Rusínov.

Anton Hodinka,²⁴ Michal Lacko SJ,²⁵ Cyril Vasil' SJ,²⁶ Jaroslav Coranič,²⁷ Andrej Škoviera,²⁸ Tamás Véghseő;²⁹ medzi rímskokatolíckymi: Jaroslav Vystrčil,³⁰ Peter Šoltés,³¹ prehľady teologické, historické a kultúrne priniesli Walerian Bugel,³² Ján Adam³³ a Peter Žeňuch³⁴ a zjavné rozdiely v prístupe majú domáci slovenskí historici Ján Benko,³⁵ Leon Sokolovský,³⁶ Ondrej R. Halaga³⁷ a emigranti, ako už spomenutý Michal Lacko SJ, ktorý svoje názory prezentoval v Ríme a osvojil si ich aj pápež Ján Pavol II.³⁸ Mnohí ďalší autori sa venovali parciálnym témam súvisiacim s Užhorodskou úniou, jej dedičstvom a špecifikami.³⁹

²⁴ Hodinka, Antal: A Munkácsi Görög szert püspökség okmánytára. Ungvár: Szerző kiadása, 1911.

²⁵ Lacko, Michal: Užhorodská únia karpatských Rusínov s katolíckou cirkvou. Košice: Centrum spirituality Východ – Západ Michala Lacka v Košiciach, 2012, 264 s.; Lacko, Michal: Náčrt dejín gréckokatolíkov. In: Most, 1966, roč. 13, č. 3-4, s. 125.

²⁶ Vasil', Cyril: Kánonické pramene byzantsko-slovanskej katolíckej cirkvi v Mukačevskej a Prešovskej eparchii v porovnaní s Kódexom kánonov východných cirkví. Trnava: Dobrá kniha, 2000, 285 s.; Vasil', Cyril: Gréckokatolíci. Dejiny – osudy – osobnosti. Košice: Byzant, 2000, 144 s.

²⁷ Coranič, Jaroslav: Z dejín gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku. České Budějovice: Sdružení sv. Jana Nepomuckého při biskupství českobudějovickém – Centrum církevních dějin a dějin teologie Teologické fakulty Jihočeské univerzity, 2014, 526 s. Aj napriek rozsiahlosti práce v nej niet ani zmienky o období existencie Mukačevského vikariátu (1646 – 1771), a autor sa tiež nevenoval významnej problematike latinsko-byzantského súžitia v tomto období, ktoré priamo viedlo k erigovaniu Mukačevského gréckokatolíckeho biskupstva.

²⁸ Škoviera, Andrej: K problematike identity východných katolíckych cirkví. In: Lichner, Miloš – Marinčák, Šimon – Žeňuch, Peter (zost.): Kultúrna identita gréckokatolíkov vo svetle cyrilo-metodského dedičstva II. Bratislava: Dobrá kniha, 2013, s. 169-178.

²⁹ Véghseő, Tamás – Nyírán, János: Barkóczy Ferenc egri püspök kiadatlan instrukciója az Egri Egyházmegye területén élő görögkatolikusok számára, 1749. 19. századi kéziratok görögkatolikus szerkönyvek Nyíregyháza és Fábianszék. Nyíregyháza: Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola, 2012, 288 s.

³⁰ Vystrčil, Jaroslav: Křesťanský východ. Olomouc: MCM, 1992, s. 20-23.

³¹ Šoltés, Peter: Reflexia Slovákov byzantsko-slovanského obradu v slovenskej historiografii ako príklad historickej interpretácie. In: Doruľa, Ján (ed.): XIII. medzinárodný zjazd slavistov v Lubľane. Príspevky slovenských slavistov. Bratislava: Slovenský komitét slavistov – Slavistický kabinet SAV, 2003, s. 243-267; Šoltés, Peter: Tri jazyky, štyri konfesie. Etnická a konfesionálna pluralita na Zemplíne, Spiši a v Šariši. Bratislava: Historický ústav SAV, 2009, 232 s.; Šoltés, Peter: Sociálna emancipácia a disciplinarizácia gréckokatolíckeho duchovenstva v 18. storočí. In: Coranič, Jaroslav (ed.): Gréckokatolícka cirkev na Slovensku vo svetle výročí III. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2013, s. 257-270.

³² Bugel, Walerian: Ekleziologie Užhorodské unie, 276 s.

³³ Adam, Ján: Pravoslávni, uniáti, gréckokatolíci v procese konfesionalizácie. In: Konfesionalizácia na Slovensku v 16. – 18. storočí, s. 192-207.

³⁴ Žeňuch, Peter: Medzi východom a západom. Byzantsko-slovanská tradícia, kultúra a jazyk na východnom Slovensku. Bratislava: Veda, 2002, 288 s.; Žeňuch, Peter: Gréckokatolícke cyrilské rukopisné spevníky 18. – 19. storočia v kontexte slovenskej kultúry. In: Jaroslav – Šturák, Peter (eds.): Gréckokatolícka cirkev na Slovensku vo svetle výročí. Coranič, Prešov: Gréckokatolícka teologická fakulta, 2009, s. 64-85; Dedičstvo duchovnej piesňovej kultúry medzi slovanským Východom a Západom. Žeňuch, Peter (ed.). Bratislava: Slovenský komitét slavistov – Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, 2013, 130 s.; Žeňuch, Peter: Kultúrne kontexty cirkevnoslovanského písomníctva na Slovensku a cyrilo-metodské dedičstvo. In: Lichner, Miloš – Marinčák, Šimon – Žeňuch, Peter: Kultúrna identita gréckokatolíkov vo svetle cyrilo-metodského dedičstva I. Bratislava: Dobrá kniha, 2013, s. 51-90; Žeňuch, Peter: K dejinám cyrilskej písomnej kultúry na Slovensku. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2015, 176 s.

³⁵ Benko, Ján: Osídlenie severného Slovenska. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1985, s. 174-178, 231-238, 264-274.

³⁶ Sokolovský, Leon: Správa stredovekej dejiny na Slovensku. Bratislava: AEP, 2002, s. 123-144.

³⁷ Halaga, Ondrej R.: Slované osídlenie Potisia a východoslovenskí gréckokatolíci. Košice: Svojina, 1947, 135 s.

³⁸ Zubko, Peter: Kult svätých Cyrila a Metoda v tradícii latinskej cirkvi. Vybrané kapitoly cyrilo-metodského kultu. Ružomberok: Verbum, 2014, s. 109, 207-208; Šoltés, Peter: Reflexia Slovákov byzantsko-slovanského obradu, s. 265.

³⁹ Prokipčáková, Mária: Osobnosť Jána Juhaseviča Skliarskeho (1741-1814) v kontexte kantorskej a písárskej praxe v karpatskom prostredí. In: Malé osobnosti veľkých dejín – Veľké osobnosti malých dejín III. Príspevky k hudobnej regionalistike. Bratislava: Slovenská muzikologická asociácia, Slovenské národné múzeum – Hudobné múzeum, 2017, s. 59-81; Prokipčáková, Mária: Prejavy medzikultúrnych vzťahov Východu a Západu v irmologionovej tvorbe 18. storočia v Mukačevskej eparchii. Na príklade vybraných prameňov. In: Marinčák, Šimon – Žeňuch, Peter (eds.): Medzikultúrne vzťahy východnej cirkvi s latinskou v Uhorsku do konca 18. storočia. Monotematický súbor štúdií. Košice – Bratislava: Centrum spirituality Východ – Západ Michala Lacka v Košiciach, Teologická fakulta Trnavskej

Za jednu z vážnych príčin unionizmu sa považuje odlišné sociálne a právne postavenie pravoslávnych obyvateľov. Pravoslávni autori dnes vidia v unionizme nielen ekleziologický, ale predovšetkým sociálny a spoločenský problém, že nebezpečenstvo vplyvu únie privádza západný spôsob myslenia a života, chápanie a prežívanie duchovných hodnôt kresťanstva,⁴⁰ čo je do istej miery anachronizmus a reakcia na súčasnú sekularizáciu, čím sa vyraňujú nielen voči latinikom, ale najmä voči uniatom; podobné názory sa objavujú aj na gréckokatolíckej strane, kde sa tento jav nazýva latinizácia,⁴¹ čím sa vyraňujú najmä voči rímskokatolíkom. Obidve strany používajú odlišnú metodológiu v argumentácii a zdôrazňujú odlišné akcenty. Sociálne problémy zaiste mali svoju vážnosť, no tento motív je v teologickej argumentácii nízky. Sociálne problémy sú zjavné práve v poľskom prostredí, kde sa pravoslávna cirkev menila na sedliacku, pretože pôvodne pravoslávna aristokracia konvertovala na katolicizmus, ubúdala, čím sa poľskí uniati menili na cirkev sedliakov. Aj uhorskí rusnáci kultúrne zaostávali, z čoho vyplývalo výrazne odlišné postavenie oproti katolíckej cirkvi. Nešlo o krízu spirituality, tá bola len odlišná od západnej, sama je mimoriadne hlboká (liturgia, ikony),⁴² pravoslávne obyvateľstvo malo vlastnú

---

univerzity Bratislava – Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, 2017, s. 123-151; Prokipečková, Mária: Irmologion Jána Juhaseviča Skliarskeho (poznámky k rukopisu z rokov 1784-1785). In: *Slavica Slovaca*, 2016, roč. 51, č. 2, s. 165-170; Strýčková, Mária: Z glosára k cirkevnoslovansko-latinskému výkladu liturgie v prostredí cirkvi byzantského obradu na Slovensku. In: *Medzikultúrne vzťahy východnej cirkvi s latinskou*, s. 18; Strýčková, Mária: Ideový stret latinskej a cirkevnoslovanskej obradovej terminológie v diele Juraja Joannikija Baziloviča. In: *Zbrojne i ideologické konflikty v dawnym piśmiennictwie Słowian i ich echa w nowszej kulturze*. Krakowsko-Wileńskie Studia Slawistyczne. Tom. 11. Kraków: Instytut Filologii Słowiańskiej Uniwersytetu Jagiellońskiego – Wydawnictwo «Scriptum» Tomasz Sekunda, 2015, s. 269-286; Vašičková, Svetlana: O jazyke evangelskich perikop učiteľnych evangelij karpatského regiona. In: *Liturgické jazyky v duchovnej kultúre Slovanov*. Bratislava: Slavistický ústav Jána Stanislava SAV – Slovenský komitét slavistov, 2017, s. 133-140; Vašičková, Svetlana: Reakcija na process latinizaciji, otryženaja v tekstach Ugljanskich rukopisej. In: *Medzikultúrne vzťahy východnej cirkvi s latinskou v Uhorsku*, s. 153-170; Vašičková, Svetlana: Cyrilské rukopisy karpatskej proveniencie ako zdroj etnolingvistického výskumu. In: *Jazyk a kultúra v slovanských súvislostiach. Zo slovanskej etnolingvistiky*. Bratislava – Sofia: Slavistický ústav Jána Stanislava SAV – Slovenský komitét slavistov – Veľvyslanectvo Bulharskej republiky v Slovenskej republike – Institut za blharski ezik „Prof. Ljubomir Andrejčin“ pri BAN, 2017, s. 271-276; Vašičková, Svetlana: Dva rukopisy z konca 17. storočia z Marmaroša. In: *Slavica Slovaca* 51 (2016), č. 2, s. 155-164; Wilšinská, Ľubomíra: Byzantsko-slovanská mníšska tradícia pod Karpatmi z pohľadu latinskej literárnej kultúry. In: *Liturgické jazyky v duchovnej kultúre Slovanov*. Monotematický súbor štúdií. Žeňuch, Peter – Zubko, Peter et alii (eds.). Bratislava: Slavistický ústav Jána Stanislava SAV – Slovenský komitét slavistov, 2017, s. 119-132; Wilšinská, Ľubomíra: Stret východnej a západnej teológie v diele *Imago Vitae Monasticae* (Cassoviae, 1802) od Juraja Joannikija Baziloviča OSBM. Teologicko-jazykové príklady. In: *Medzikultúrne vzťahy východnej cirkvi s latinskou v Uhorsku*, s. 171-192; Wilšinská, Ľubomíra: La testimonianza della tradizione bizantino-slava in Slovacchia tratta dall'opera ascetica *Imago Vitae Monasticae* (Cassoviae, 1802) di Juraj Joannikij Bazilovič OSBM. In *Slovak Studies*. Rivista dell'Istituto Storico Slovacco di Roma. Roma: Rubbettino II (2016), n. 1-2/2016, s. 39-47; Wilšinská, Ľubomíra: Asketický spis *Imago Vitae Monasticae* (Cassoviae, 1802) od Juraja Joannikija Baziloviča OSBM. Interpretácia vybraných častí diela. In: *Historický zborník*. Martin: Matica slovenská, 2016, roč. 26, č. 2, s. 77-84; Žeňuchová, Katarína: Folklorná próza v cyrilských písomnostiach slovensko-ukrajinských pohraničných oblastí. In: *Slavica Nitriensia*. Časopis pre výskum slovanských filológií, 2015, roč. 4, č. 1, 45-57; Žeňuchová, Katarína: Biblická próza v cyrilských rukopisných zborníkoch a ich vzťah ku kánonickým textom (na príklade litmanovských rukopisov). In: *Medzikultúrne vzťahy východnej cirkvi s latinskou v Uhorsku*, s. 105-122; Žeňuchová, Katarína: Stav a perspektívy etnolingvistického výskumu na Slovensku. In: Žeňuchová, Katarína – Kitanova, Maria – Žeňuch, Peter: *Jazyk a kultúra v slovanských súvislostiach. Zo slovanskej etnolingvistiky*. Bratislava – Sofia: Slavistický ústav Jána Stanislava SAV – Slovenský komitét slavistov – Institut za balgarski ezik „Prof. Ľubomir Andrejčin“ – Veľvyslanectvo Bulharskej republiky v Slovenskej republike, 2017, s. 11-18.

⁴⁰ Zozulák, Ján: Vplyv unionizmu, op. cit., s. 7.

⁴¹ Škoviara, Andrej: Stretnutie východnej a západnej teológie v spevníku J. Juhaseviča z roku 1811. In Doruľa, Ján (ed.): *Slovenská, latinská a cirkevnoslovanská náboženská tvorba 15. – 19. storočia*. Bratislava: Slavistický kabinet SAV, 2002, s. 403-421; Škoviara, Andrej: Latinizácia, jej príčiny a okolnosti. S osobitným zreteľom na prostredie Mukačevskej eparchie. In: *Medzikultúrne vzťahy východnej cirkvi s latinskou v Uhorsku*, op. cit., s. 219-248.

⁴² Kimsza, Radosław: Duchowość chrześcijańskiego Wschodu fundamentem teologii Kościoła greckokatolickiego. In: *Śladami unii brzeskiej*. Dobrowolski, Radosław – Zemło, Mariusz (red.). Lublin – Supraśl: Wydawnictwo KUL, 2010, s. 17-25.

právnú tradíciu (rozvíjala sa na valašskom práve),⁴³ na ktoré sa viazala jedinečná vlastná kultúra a zvyky.⁴⁴ Podstata problému spočívala v zaostávaní regiónu, najmä tam, kde toto obyvateľstvo vytváralo kompaktné a uzavreté regióny. Väčšinou išlo o starobylé panstvá, za rozvoj ktorých niesli zodpovednosť miestni zemepáni. Zásadný problém spočíval v tom, že táto aristokracia nebola pravoslávna, ale dominantne kalvínska, a práve za jej vlády v prvej polovici 17. storočia došlo k prehĺbeniu zaostalosti východných kresťanov, pretože kalvíni trvali na pokalvínení, ale Rusíni si dlhodobo držali vlastnú identitu.⁴⁵ To malo za následok, že vzdelanosť medzi pravoslávnyimi bola nízka, tradične sa viazala na zahraničné centrá (z toho neskôr vznikli problémy súvisiace s vylúčením ich nárokov), kde sa vzdelanie získavalo; kalvíni pritom mali plodné a vplyvné vzdelanostné centrá v Uhorsku (Debrecín, Blatný Potok, Pápa, Šamorín, Komárno), čím sa zo stredoveku posunuli do novovekej periódy, kým život pravoslávnych stále vyzeral ako v zašlých časoch.

Klasický stereotypný pohľad, ktorý vysvetľuje, že Užhorodská únia bola v severovýchodnom Uhorsku to isté, čo Brestská únia v Poľsku, uvádza napr. Peter Kónya:

„Aj tieto skutočnosti, spolu s ďalekosiahlymi rekatolizačnými ambíciami uhorskej katolíckej cirkvi, sa stali hlavnými príčinami osobitého javu uhorského náboženského vývinu, cirkevných únií. Záujem na únii mala tak katolícka hierarchia, katolícki magnáti, ako zemepáni ortodoxného obyvateľstva i samotné ortodoxné kňazstvo, v snahe dostať sa na úroveň katolíckeho, pri udržaní osobitostí východného obradu, v neposlednom rade aj z obavy pred katolizáciou. Z týchto dôvodov došlo v priebehu 17. storočia na rôznych miestach Uhorska k uzavretiu únie medzi katolíckou a ortodoxnými cirkvami. Podobne ako v prípade prvej únie v Breste z prelomu storočí, aj tieto sa uskutočnili medzi svetskou mocou, katolíckou hierarchiou a ortodoxným kňazstvom.“⁴⁶

Brestská únia bola prirodzeným výsledkom a zavŕšením tamojšieho historického vývoja.⁴⁷ Presadenie únie pod Karpatmi nebolo ľahké a narážalo na rezistenciu, ktorá na dlhý čas našla oporu v pravoslávnom biskupovi v Marmaroši. Podľa Michala Lučkaja rezistenciu znásoboval neustály a nekontrolovaný príchod nových pravoslávnych veriacich zo „schizmatických končín“ Poľska, podporovaný mnichmi, ktorí sa medzitým oženili, a dokonca boli podporovaní pravoslávnyimi biskupmi:

„Multi ex Polonia, et partibus Schismaticorum, nec Sacerdotes, sed Laici subintrarunt – Monachi, uxores duxerunt, et actu tam hi, quam illi in eodem Episcopatu administrant, et per Schismaticum manentur.“⁴⁸

Za týmto nekontrolovaným pohybom badať sociálnu neistotu a nestabilitu práve na poľskej strane, pre ktorú bola uhorská krajina zaujímavou destináciou. Oveľa významnejším činiteľom bola politika:

⁴³ Marek, Miloš: Cudzie etniká na Slovensku. Martin: Matica slovenská, 2006, s. 236-254.

⁴⁴ Jej sumár sa nachádza v právnej pamiatke, ktorá sa nazýva Pseudozonar, bola rozšírená v slovanskom svete medzi kresťanmi východného obradu a je najdôležitejším prameňom poznania života komunit, ktoré vznikli na valašskom práve; tieto zvyky boli všeobecne rozšírené a žité ešte v 18. storočí.

⁴⁵ Aj bývalé katolícke lokality na východnom Slovensku, ktoré prešli k evanjelickému vyznaniu, si dlho – miestami počas celej doby reformácie – ponechali mnoho katolíckych reálií. – Zubko, Peter: Na margo reformácie. In: Verbum. Časopis pre kresťanskú kultúru 28 (2017), č. 1, s. 23-30.

⁴⁶ Kónya, Peter a kol.: Dejiny Uhorska, op. cit., s. 371.

⁴⁷ Porov. Šladami únii brzeskej, 632 s.; Krasínski, Józef: Unia brzeska: kontekst i treść aktu unijnego, unii. In: Studia Theologica Varsaviensia, 1997, roč. 35, č. 1, s. 143-170.

⁴⁸ Лучкай, Михайло: Історія карпатських русинів III. Historia Carpato-Ruthenorum 3. In: Sopoliga, Miroslav (ed.): Науковий збірник Музею української культури у Свиднику. Vedecký zborník Múzea ukrajinskej kultúry vo Svidníku. Svidník – Bratislava – Prešov: Múzeum ukrajinskej kultúry vo Svidníku v Slovenskom pedagogickom nakladateľstve v Bratislave, oddelení ukrajinskej literatúry v Prešove, 1990, s. 146.

„Ešte viac politicky (ako Lyonská a Ferrarsko-florentská únia) vyznela Brestlitovská únia z roku 1596, ktorá bola utvorená pod veľkým tlakom poľských kráľov Jána Sobieskeho a Augusta II. [...] Poľsko si prostredníctvom únie stanovilo čisto politický cieľ, úplnú asimiláciu západnej Rusi. Takým istým mocenským a politickým spôsobom sa zrodila v roku 1646-49 Užhorodská únia, ktorá priniesla tie isté výsledky v medziludských vzťahoch ako aj Brestlitovská únia.“⁴⁹

Myšlienkou únie sa začalo zaoberať Poľsko a Litva osobitne po príchode jezuitov (1564). Ako prvý sa touto problematikou zaoberal kňaz Stanislav Orzechowski († 1566) z Przemyslianskej diecézy; jeho matka bola dcérou pravoslávneho popa, sám pôsobil v miešanom regióne; ríty chápal ako rovnocenné a jediný rozdiel videl práve v obrade, vážil si aj absenciu celibátu.⁵⁰ Otázkou únie sa zaoberal aj vtedajší politický spisovateľ Andrej Frycz Modrzewski († 1572), ktorý vzájomné rozdiely označil za spor o slovo, pretože veril v jednu Kristovu cirkev. Hlavným strediskom cirkevnej propagandy bol Vilnius, sídlo jezuitskej univerzity a rezidencia pravoslávneho kyjevského metropolitu v Rzeczypospolitej obidvoch národov. Tu pôsobili významní aktivisti únie Stanislav Warszewicki a Benedikt Herbst, ale najmä prvý rektor vilniusej univerzity a vynikajúci kazateľ Peter Skarga SJ (1536-1612).⁵¹ V roku 1577 vydal dielo *O rzadzie i jedności Kościoła Bożego pod jednym pasterzem* a dedikoval ho ochrancovi pravoslavia kniežaťu Konštantínovi Ostrožskému, ktorý to prijal.⁵² Brestská synoda nebola ani dielom fanatizmu kráľa Žigmunda ani jezuitov, ako to tvrdia pravoslávni autori; prvý podnet k únii vyšiel z prostredia ruskej cirkvi, konkrétne v roku 1593 od Konštantína Ostrožského, jej neskoršieho nepriateľa. Jezuiti vtedy nemali potrebné kapacity, aby sami vykonali nejakú násilnú prácu.⁵³

Poľskí biskupi jednohlasne formulovali podmienky budúcej cirkevnej únie: (1) náboženské: zachovanie celého východného rítu a jeho pravidiel, (2) politicko-spoločenské: aby všetky privilégia slobody kráľ deklaroval artikulami, ktoré oni potvrdia. Koncom roku 1581 ich ľucký biskup Cyril Terlecký predstavil kráľovi, ktorý ich písomne akceptoval 18. marca 1592 a opakovane 18. mája 1592. Rozhodujúci význam pre budúcu úniu mal zjazd v Torczynie pri Łucku v rezidencii ľuckého latinského biskupa Bernarda Maciejowského (1548-1608). Ruský episkopát tu 2. decembra 1594 proklamoval *Dekrét o slobodnej voľbe a postavení metropolitu a ruských biskupov o prijatí spoločenstva so Svätou rímskou cirkvou*. Následne sa od januára 1595 začali rozhovory medzi biskupmi, s kráľom a čoskoro aj s Rímom. Kvôli Ostrožskému sa viedli tajne. Biskup Pocij v roku 1595 anonymne vo Vilniuse vydal knihu *Unija albo Wyklad predniejszych artykulów*. Vyložil v nej zlý morálny stav cirkvi a uzdravenie videl len v únii s Rímom. Michał Rahoza zvolal na 11. júna 1595 (starý štýl) do Brzešcia nad Bugiem synodu, ktorá prediskutovala a prijala *Artikuly prináležiace zjednoteniu s Rímskou cirkvou*. Medzi nimi je uvedené, že vo vyznaní viery sa bude používať Filioque, požadovalo sa zachovanie liturgie a staroslovanského jazyka, východného kalendára a sviatkov, prijímanie pod obojím, ženba kňazov podľa dovtedajšej disciplíny, voľba metropolitu a biskupov; nebudú miešané obrady v prípade miešaných manželstiev, každá strana si ponechá svoj obrad. Ďalšie body sa týkali majetkov, zachovania jurisdikcie biskupov nad kláštorami, zakladania kňazských seminárov, škôl, tlačiarň pod biskupskou autoritou. Synoda 22. mája napísala list pápežovi Klementovi VIII.

⁴⁹ Belejkanic, Imrich: Unionizmus ako eklesiologický problém, op. cit., s. 45-46.

⁵⁰ Orzechowski Stanisław. In: Polski Słownik Biograficzny, 1979, 24, s. 287-292.

⁵¹ Ks. Piotr Skarga SJ (1536-1612). Życie i dziedzictwo. Darowski, Roman – Ziemiański, Stanisław (red.). Kraków: Wydawnictwo WAM – Wydawnictwo Ignatianum, 2012, 436 s.

⁵² Kumor, Bolesław: Geneza i zawarcie unii brzeskiej, s. 27.

⁵³ Likowski, Edward: Historia Unii Kościoła Ruskiego z Kościołem Rzymskim. Poznań: M. Leitgeber i spółka, 1875, s. 64-65, 229-231.

a vyslala do Rima delegáciu v osobe Hipacyho Pociēja a Cyrila Terleckého. Pociej informoval aj Ostrogského, ktorý 24. júna 1595 písomne „vyzýval všetkých, aby zotrvali v dávnej viere otcov“. Pociej a Terlecki v Krakove predstavili dokument kráľovi Žigmundovi III. a jeho kancelárii. Kráľ 28. júla 1595 vyzval Ostrogského, aby sa pridal k únii a Rahožu a ruských biskupov vyzval, aby v Poľsku už neprijímali nikoho z Turecka, „žiadne osoby od gréckych patriarchov“. Kráľ 30. júla vydal privilégium pre ruský klérus, čím ho zrovnoprávnil s latinským klérom. Pociej a Terlecki v júli predložili spis Apoštolskej stolici. Ostrogski bol iniciátorom protiunijnej práce. Bez účasti biskupov kyjevskej metropolie sa vo Valašsku 17. júla 1595 konal zjazd, ale kráľ kniežaťu písomne vyčítal nenávisť a zásah do majetkov ruských biskupov. Dňa 15. septembra 1595 sa vo Varšave stretlo latinské a ruské duchovenstvo, ktoré proklamovalo vzájomný dohovor, ktorý akceptoval kráľ i senátori. Kráľ vydal 24. septembra list, v ktorom zobral úniu pod svoju ochranu. Ruskí biskupi prišli do Ríma 15. novembra a 18. novembra ich prijal pápež Klement VIII. Dňa 23. decembra sa konala slávnostná schôdzka kardinálov a rímskych hodnostárov na čele s pápežom za účasti ruských biskupov. Po vyznaní viery pápež ešte v ten istý deň vydal bulu *Magnus Dominus et laudabilis nimis*, čím bola únia oficiálne potvrdená. Únia bola verejne proklamovaná na synode v Brzešcie 6./16. októbra 1596 metropolitom Rahožom.⁵⁴

Brestovská únia bol akt zjednotenia pravoslávnej cirkvi s rímskokatolíckou cirkvou v poľsko-litovskom kráľovstve, ktorý bol zavŕšený v roku 1596 v Litovskom Breste. Zjednotením vzniklo spoločenstvo uniatov, ktoré bolo neskôr nazývané gréckokatolíci. Únia bol proces, ktorý na latinskej strane reprezentoval pápež a jeho zástupcovia (nuncius) a reprezentanti (latinskí biskupi, kráľ), na byzantskej strane stála tamojšia cirkevná hierarchia (biskupi). Únia mala právny, kánonickoprávny, spoločenský, kultúrny, ale aj politický rozmer. Východní biskupi chceli získať také postavenie v krajine, ako mal latinský klérus a veriaci. Súčasne chceli zabrániť prechodom veriacich k protestantizmu (kalvinizmus, neoarianizmus, poľskí bratia) i katolicizmu, najmä medzi vyššími spoločenskými vrstvami (pravoslávie sa stávalo náboženstvom ľudu, sedliakov⁵⁵), tiež chceli získať slobodu pre pôsobenie východnej cirkvi, a to osamostatnením sa spod vplyvu konštantínopolského patriarchu; Jeremiáš II. totiž v rokoch 1588-1589 počas pobytu v Poľsku znevážil autoritu tamojších eparchov. Únii nahrávala aj politická situácia, ruskí cári i patriarcha Moskvy a celej Rusi po ustanovení moskovského patriarchátu (1589) si nárokovali jurisdikciu nad poľsko-litovským kráľovstvom. Súčasťou úniového procesu bolo riešenie dogmatických rozdielov (uznávanie pápežského primátu), zachovanie východného obradu. Významnú úlohu pri vytváraní skutočnej únie zohrali jezuiti. Tento proces mal byť pokračovaním nezavŕšenej Florentskej únie. Únia mala na východnej strane podporovateľov i odporcov. Dôležitú úlohu zohral dekrét kráľa Žigmunda III. z 18. marca 1592 prisľubujúci zrovnoprávnenie ruskej cirkevnej hierarchie s latinskou. Všetky rokovania medzi obidvoma stranami boli tajné a dohodli sa na nich podmienky únie: zachovanie vlastnej liturgie a bohoslužobného cirkevnoslovanského jazyka, ponechanie juliánskeho kalendára, zrovnoprávnenie ruskej a latinskej cirkevnej hierarchie (v zhode s privilégium Vladislava Warneńczyka z roku 1443, vydaného ako dôsledok Florentskej únie); kráľ prijal podmienky únie 2. augusta 1595. Delegáti spomedzi pravoslávnej hierarchie zložili katolicke vyznanie viery 23. decembra 1595 a poslušnosť pápežovi pred kardinálskym kolégium

⁵⁴ Kumor, Bolesław: Geneza i zawarcie unii brzeskiej, op. cit., s. 31-38.

⁵⁵ Dylałowa, Hanna: Unia brzeska – pojednanie czy podział? In: Unia brzeska: geneza, dzieje i konsekwencje w kulturze narodów słowiańskich. Praca zbiorowa. Łużny, Ryszard – Ziejki, Franciszek – Kępiński, Andrzej (red.). Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych „Universitas“, 1994, s. 47.

v Ríme. Akt spisovníl pápež Klement VIII. v bule *Magnus Dominus et laudabilis nimis* z 23. februára 1596, potvrdil zachovanie východnej liturgie, existujúcej cirkevnej organizácie a juliánskeho kalendára, metropolita dostal právo potvrdzovať sufragánov, dogmatická náuka mala byť vyznávaná v súlade so závermi Florentskej únie, najmä uznanie pápeža za svoju hlavu. Na synode v Breste 6.-10. októbra 1596 metropolita, päť biskupov a traja archimandriti v prítomnosti pápežských legátov a kráľa zložili vyznanie viery a poslušnosť pápežovi a slávnostne vyhlásili úniu. Niekoľkí biskupi nesúhlasiaci s úniovým procesom konali v Breste antisynodu, potvrdili právomoc konštantínopolského patriarchu. Nastalo tak rozdvojenie na uniatov a disuniatov (pravoslávnych), začali sa dlhotrvajúce spory, napätia a boje. Sľuby garantujúce vznik únie neboli naplnené úplne: nerátalo sa s vlastným názorom východnej strany, neboli získaní všetci pravoslávni biskupi a svetské kniežatá, od začiatku sa vyskytovali prekážky v realizácii Brestskej únie, uniatski biskupi neboli pripustení do poľského senátu. Hoci Brestská únia nepojala všetkých východných kresťanov, bola v dejinách východnej cirkvi po Florentskej únii druhým najväčším pokusom o vybudovanie jednoty v cirkvi.⁵⁶ Pravoslávna cirkev považovala Brestskú úniu za schizmu a narušenie cirkevnej jednoty, za dielo cirkevnej hierarchie a niektorých kňazov, ktorí tak rozhodli bez ľudu,⁵⁷ uniati ju vnímali ako „návrat k viere svojich otcov“.⁵⁸ V 20. a 30. rokoch 17. storočia si pravoslávna cirkev vynútila novú legalizáciu, takže na východe poľsko-litovského kráľovstva vedľa seba existovali dve východné formy kresťanstva a cirkevné štruktúry.⁵⁹

Na severovýchode Uhorska existovalo viacero pokusov o vytvorenie únie; výnimočnosť Užhorodskej únie spočíva v tom, že práve tento pokus bol úspešný, hoci prešiel už v prvých rokoch svojej existencie krízou, no napokon sa úplne rozšíril⁶⁰ a mal vplyv na pokračovanie unionizmu: Mukačevskú úniu (1664) a Marmaroškú úniu (1713).⁶¹ Na rozdiel od Poľska v Uhorsku neprebegli klasické rokovania medzi pravoslávnu a katolíckou stranou; neudiali sa ani dodatočne. Kým v Poľsku sa dohodli konkrétne podmienky, medzi ktorými boli aj dogmatické otázky, podmienky v prípade Užhorodskej únie sa objavujú až k roku 1652 a sú jednostranné, len z východnej strany, a vieroučná problematika sa nikdy medzi nimi neobjavila. Keby sa bolo rokovalo, určite aj latinská strana by bola predostrela svoje podmienky podobne, ako to bolo v Poľsku. Pravoslávni biskupi v Poľsku boli niekoľkí, mukačevský biskup mal úplne iné právne i sociálne postavenie, pretože nespravoval klasickú eparchiu, bol jediným východným biskupom v tejto časti krajiny, býval v baziliánskom kláštore a majetky, ktoré používal, nepatrili eparchii, ale kláštoru na Černečej hore, čo bola príčina neskorších sporov. Toto hospodárske pozadie je základom hypotézy, že tu neexistovala klasická eparchia, celkom určite tak nefungovala pred úniou.⁶² V Poľsku sa do

⁵⁶ Encyklopedia Katolicka II. Lublin: Katolicki Uniwersytet Lubelski, 1976, s. 1126-1128; Halecki, Oskar: *Od Unii Florenckiej do Unii Brzeskiej 1 – 2*. Lublin – Rzym: Instytut Europy Środkowo-Wschodniej – Fundacja Jana Pawła II, 1997; *Czterechsetlecie Unii Brzeskiej. Zagadnienia języka religijnego*. Leszczyński, Zenon (red.). Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1998; Guźniak, Borys A.: *Kryzys i reforma. Metropolia kijowska, patriarchat Konstantynopola i geneza unii brzeskiej*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin, 2008; *Śladami unii brzeskiej*.

⁵⁷ Florovskij, Georgij Vasiljevič: *Cesty ruské teologie*. Olomouc: Refugium Velehrad-Roma, 2015, s. 62-70.

⁵⁸ Magocsi, Paul Robert: *Chrbtom k horám. Dejiny Karpatskej Rusi a karpatských Rusinov*. Prešov: Universum, 2016, s. 116.

⁵⁹ Friedl, Jiří a kol.: *Dějiny Polska*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2017, s. 245.

⁶⁰ Liška, Anton: *365 rokov od uzavretia Užhorodskej únie*. In Coranič, Jaroslav – Koprivňáková, Jana – Šturák, Peter (eds.): *Gréckokatolícka cirkev na Slovensku vo svetle výročí II*. Prešov: Gréckokatolícka teologická fakulta, 2012, s. 11-20.

⁶¹ Encyklopedia Katolicka XIX. Lublin: Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, 2013, s. 1456.

⁶² Pravoslávni autori tvrdia, že sa existencia pravoslávnych eparchii úmyselne zatajuje (Belejkanič, Imrich: *Unionizmus ako ekleziologický problém*, s. 87-88), no v skutočnosti neexistujú podporné argumenty pre ich existenciu.

podujatia zapojila vysoká latinská hierarchia, nuncius a kráľ, v Uhorsku má celá akcia privátny charakter, ktorý sa odohral medzi jágerským biskupom Jurajom Jakušičom a jeho sestrou, ktorá ako vdova spravovala drugetovské panstvo. Užhorodská únia prebehla na princípe uplatnenia patronátneho práva (ako sa to v rámci reformácie a rekatolizácie dialo bežne: *cujus regio, ejus religio*) a primárne sa rozšírila na území Jágerského biskupstva; Spiš ležal mimo tejto jurisdikcie, spravovali ho spišskí prepošti a právomoc si tu nárokovali východní biskupi z Przemysla. Uhorský panovník i pápež sa o Užhorodskej únii dozvedajú až neskôr, neboli do nej priamo zaangażovaní, preto aj ich reakcie prichádzajú neskôr. K Užhorodskej únii neexistuje žiadny dokument, ktorý by ju potvrdzoval ako úniu, ani sa taký dokument nikdy nespomína, ani necituje v dobových prameňoch. Zachovala sa len prísaha vernosti, ktorá bola publikovaná len nedávno. Táto prísaha nie je dokumentom o klasickej cirkevnej únii, ale o personálnej únii jej signatárov.⁶³

V 17. storočí pred Užhorodskou úniou na severovýchode Uhorska prebehlo viacero pokusov o spojenie pravoslávnych veriacich byzantského obradu s inou konfesiou. Udalosť z Krásneho Brodu z roku 1612 je označovaná ako prvý pokus o úniu:⁶⁴ pri posviacke chrámu vyznalo približne päťdesiat presbyterov jednotu s rímskou cirkvou do rúk przemyslianskeho biskupa Atanáza Krupeckého, ktorý sa práve v roku 1612 stal sídelným biskupom a tieto udalosti sú datované ako jeho prvé biskupské aktivity.⁶⁵ Presbyteri, ktorí vtedy pristúpili k únii, pochádzali z panstiev Rákociovcov a Drugetovcov.⁶⁶

Na prelome rokov 1639/1640 reaguje na reformačné vplyvy eparcha Bazil Tarasovič. Nadviazal komunikáciu s jágerským biskupom Jurajom Lipaim.⁶⁷ Jeho zemepán Juraj Rákoci I. ho dal zatknúť a uväzniť, po protestoch zo strany cisára a cirkvi bol prepustený, ale vykázaný z rákociovských panstiev;⁶⁸ zemepán ako patrón bol kalvín a celá rusínska cirkev bola pod kalvínskym jarmom, preto odchod ku katolíkom a následná strata kontroly bola vtedy v uhorských pomeroch nemysliteľná. Tarasovič v roku 1642 vycestoval k biskupovi Lipaimu a vyznal personálnu úniu.⁶⁹ Nie je známe, či v tejto osobnej únii vytrval do smrti.

Ako reakcia na úniu Bazila Tarasoviča sa vytváral priestor pre zblíženie sa s katolíckou cirkvou, ale existovala aj silná opozícia, ktorá inklinovala k únii s kalvíni. V menovacom dekrete eparchu Jána Juska z roku 1643 bola použitá formulácia, ktorá hovorila o spojení a spoluzití pravoslávnych a reformovaných veriacich.⁷⁰ Takáto formulácia nebola použitá prvýkrát, pretože už v roku 1627 sa vyskytla v menovacom dekrete pre Jána Gregoroviča a neskôr aj v dekrete pre Bazila Tarasoviča.⁷¹ Rozdiel oproti starej praxi spočíval najmä v tom, že Jusko nebol mníchom ako všetci predchodcovia, ale obyčajným presbyterom.⁷² Juskova únia

---

⁶³ Zubko, Peter: O dokumente Užhorodskej únie z 24. apríla 1646. In: Slavica Slovaca, 2016, roč. 51, č. 1, s. 3-9; Gradoš, Juraj: Dokument Užhorodskej únie z 24. apríla 1646. In: Historický časopis, 2016, roč. 64, č. 3, s. 511-520; Gradoš, Juraj: Užhorodská únia z 24. apríla 1646 vo svetle jej dokumentu. In: Theologos: Teologická revue, 2016, roč. 18, č. 2, s. 229-241; Gradoš, Juraj: The Union of Uzhorod and the Document from April 24, 1646. In: Eastern Theological Journal, 2016, roč. 2, č. 2, s. 303-314.

⁶⁴ Porov. Vasiľ, Cyril: Kánonické pramene, op. cit., s. 37.

⁶⁵ Pelesz, Julian: Geschichte der Union der Ruthenischen Kirche mit Rom II. Wien – Würzburg: Agentur – Verlag von Leo Woerl, 1881, s. 121.

⁶⁶ Štátny archív Zakarpatskej oblasti Ukrajiny v Berehove (ŠAZOUB), sign. 151.25.45, pag. 1-2; 151.25.48, pag. 1-2.

⁶⁷ Lacko, Michal: Užhorodská únia..., op. cit., s. 75.

⁶⁸ ŠAZOUB, sign. 151.25.69, pag. 1-2; 151.25.70, pag. 1-2; 151.25.71, pag. 1-2; 151.25.72, pag. 1; 151.25.73, pag. 1-19; Hodinka, Antal: A munkácsi görög, s. 88-105.

⁶⁹ Hodinka, Antal: A munkácsi görög, s. 143.

⁷⁰ Hodinka, Antal: A munkácsi görög, s. 146-147.

⁷¹ ŠAZOUB, sign. 151.25.52, pag. 1-4; 151.25.61, pag. 1-3.

⁷² Hodinka, Antal: A munkácsi görög, s. 146-147.

s kalvínmi bola personálna, neznamenala spojenie pravoslávnych veriacich s reformovanými, ale dosvedčuje doznievajúcu afinitu aspoň istej časti pravoslávnych ku kalvínom. Tento aspekt bol príčinou neúspechu únie; tiež nie sú známe podrobnosti, do akej miery prebehol dialóg medzi Juskom a superintendentom, resp. reformovanými seniormi. Rovnako nie je známe, či Juskova únia bola vôbec nejakým spôsobom vyznaná, hoci historiografia o nej nepochybuje.

Jediný autentický dokument z 24. apríla 1646 je prisaha vernosti presbyterov jágerskému biskupovi Jurajovi Jakušičovi,⁷³ ktorý neuvádza 63, ale až 82 signatárov. Jej obsah je pre poznanie Užhorodskej únie mimoriadne závažný, pretože nejde o klasickú úniuvú dohodu, ale o sľub poslušnosti a dobrovoľnej podriadenosti latinskému biskupovi, sú v ňom jasne definované kánonickoprávne vzťahy medzi prístupivšími presbytermi, ich nástupcami a jágerským biskupom latinského obradu a jeho nástupcami. Dikcia dokumentu je jednostranná, má povahu personálnej únie,⁷⁴ najmä ak predtým i neskôr boli uzavreté personálne únie medzi jágerským biskupom a pravoslávnyimi presbytermi na tom istom území.⁷⁵

V roku 1648 sa v Trnave konala krajinská synoda katolíckej cirkvi, na ktorej sa hovorilo aj o únii z Užhorodu, nebola však schválená ani potvrdená, ako sa občas komentuje rozličnými autormi, ale podľa 23. článku synodálnych dokumentov bola vzatá na vedomie:

„Na Spiši, ale predovšetkým v Jágerskej diecéze sa nie ľahko otvorila brána obrátenia a k únii so svätou Matkou cirkvou pristúpili schizmatickí Rusíni: ich presbyteri nie v malom počte už prišli do lona cirkvi; a ešte viac ich možno pritiahnúť, ak by sa im udelili práva a slobody cirkvi; ak tento ľud zemepáni uvoľnia od práce na panskom, prinajmenej osoby, a to, o čom ešte povieme, že to všetko treba prijať s otcovskou láskou, tiež všetky nie schizmatické osoby gréckeho ritu, a v tomto národe napomáhať únii podľa vzoru susednej poľskej cirkvi.“⁷⁶

Oporným pilierom uhorského unionizmu boli zemepáni,⁷⁷ ktorí mali v tejto súvislosti umožniť svojim poddaným východného obradu viac práv a slobôd, najmä pre klérus, aby mal také práva ako latinský. Užhorodská únia sa totiž viazala na drugetovské majetky užhorodského, humenského a krásnobrodského panstva, išlo o ich poddaných. Latinská cirkevná vrchnosť v podstate len vzala na vedomie prebiehajúci proces, neangažovala sa aktívne; to by bolo možné zrejme len so zapojením panovníka, čo sa vtedy nestalo. Drugetovci konvertovali medzi prvými z uhorských rodov z kalvinizmu na katolicizmus, ale iní zemepáni, napr. časť Rákociovcov a Aspermontovci, ktorí sa najčastejšie spomínajú ako zemepáni a patróni farností východného obradu, zostávali naďalej kalvínmi, nedovoľovali prijať úniu, navyše Mukačevo bolo jedným z významných reformačných centier.⁷⁸

Dvadsiateho štvrtého apríla 1649 sa znovu zišli podkarpatskí presbyteri, ktorí prejavili vôľu pristúpiť k únii. Bartoszewicz a Vystrčil vidia až pri tomto akte oných 63 kňazov, pri ktorom

⁷³ Štátny archív Prešov, fond Drugeth Humenné, inv. č. 652, 8/1646, krabica 267 (stará sign. HH, nro 645).

⁷⁴ Zubko, Peter – Žeňuch, Vavrinec: O dokumentoch užhorodskej únie. In: Košické historické zošity. Zborník Dejepisného spolku v Košiciach, 2017, č. 27. Szeghy, Gabriel (red.). Košice: Dejepisný spolok v Košiciach, 2017, s. 9-20.

⁷⁵ Rovnako to vykonal aj Bazil Tarasovič v roku 1643 a Jakub Berezianský 24. mája 1646. Porov. Hodinka, Antal: A munkácsi görög, s. 133; ŠAZOUB, sign. 151.1.3, pag. 1.

⁷⁶ „In Scepusio, praesertim vero in Agriensi Dioecesi ostium non leve apertum est, convertendis, & ad unionem S. Matris Ecclesiae adducendis Ruthenis Schismaticis: quorum sacerdotes non pauci jam ad Ecclesiae gremium confluerunt; invitantur hi praesertim, si eos privilegiorum status Ecclesiastici, ac libertatis participes effecerimus; si Domini terrestres ipsos pro exemptis a laboribus ad minus personalibus habuerint, & aliis quibusdam ulterius declarandis, quos paternis unis excipiendos existimarem, accomodando omnia, & singula, unioni reliquorum Graeci ritus non Schismaticorum, & usui vicinarum Polonicarum Ecclesiarum in eadem natione.“ Péterffy, Carolus: Sacra Concilia Ecclesiae Romano-catholicae in Regno Hungariae celebrata... Pars secunda. Posenii: Typis Haeredum Royerianorum, 1742, s. 382-383.

⁷⁷ Porov. Hodinka, Antal: A munkácsi görög, op. cit., s. 346.

⁷⁸ Hadžega, Vasil: Přehled církevních dějin na Podkarpatské Rusi, op. cit., s. 274-275.

predsedal jágerský biskup Benedikt Kišdy. V Poľsku sa úniový akt uskutočnil veľmi slávnostne, nešlo o jednu diecézu, ale o celú cirkev. Aj v Uhorsku išlo o cirkevné spoločenstvo, no kým v Poľsku išlo o úniu zasahujúcu značné územie krajiny a existoval aj štátny záujem, v Uhorsku išlo o lokálnu záležitosť. Tu sa prvýkrát objavili podmienky únie: nedotknuteľnosť vlastného obradu, slobodná voľba biskupa, ktorého mal Rím len potvrdiť, a nezávislosť na latinských biskupoch, čo bolo ťažké naplniť, keďže tu neexistovalo viac biskupstiev východného obradu, aby mali vlastného metropolitu, ba neexistovala ani vlastná eparchia, ktorú by žiadali uznať. To napokon viedlo k tomu, že mukačevský biskup, keďže nebol biskupom s atribútmi rezidenčného biskupa (nemal diecézu ani fundácie, katedrálu, ani biskupský palác) a aj za kalvínskej dominancie mal postavenie personálneho biskupa, mohol byť považovaný len za obradového vikára; erigovanie biskupstva v katolíckej cirkvi je totiž výlučným právom pápeža, žiadnej inej autority. Aj krajinská synoda v roku 1648 konštatuje, že uniaty nemajú „práva a slobody cirkvi“, nemali klasickú cirkevnú organizáciu, no to všetko sa pokladalo za prekonateľnú prekážku. Pápež nemohol ani neskôr zveriť uhorského biskupa do jurisdikcie kyjevského metropolitu v Poľsku, aby sa nenarušili medzinárodné vzťahy.⁷⁹ Ďalšie podrobnosti o Užhorodskej únii prinášajú až dokumenty datované rokom 1652⁸⁰ o ktorých sa niekedy neoprávnene predpokladá, že podľa svojho obsahu mohli byť takto sformulované už v roku 1646,⁸¹ lebo krajinská synoda z roku 1648 o nich nič nevie.

V poľských uniatských dejinách zohrala významnú rolu provincionálna Zamošská synoda, ktorá sa konala 26. augusta-17. septembra 1720.⁸² Synoda sa podľa pôvodných plánov mala konať vo Lvove, ale pre tamajšiu epidémiu sa miesto konania zmenilo a gróf Zamoyski ponúkol svoje mesto Zamość. V pápežovom mene mu predsedal apoštolský nuncius v Poľsku Hieronym Grimaldi. Z ruských biskupov – okrem metropolitu – boli prítomní: poľocký, ľucký, ľvovský, cheľmský, przemýšliansky a piňský. Konali sa tri verejné zasadnutia. Prvé dve otvoril nuncius, vysvetlil ciele synody, podľa tridentských predpisov pripomenul povinnosť pastierov rezidovať v diecézach a na farách, všetci zložili vyznane viery pre východných katolíkov podľa Urbana VIII. z roku 1642 a bola prečítaná bula Klementa XI. *Unigenitus* odsudzujúca jansenistický blud. Na treťom zasadnutí sa synoda venovala ohláseniu stanov podľa ruskej cirkvi. Unifikovalo sa vysluhovanie sviatostí, zavrholo svätokupectvo, predávanie cirkevných majetkov. Biskupom sa odporúčalo zriaďovať kňazské semináre atď. Vo vyznaní viery sa malo uvádzať, že Duch Svätý pochádza od Otca i Syna (Filioque). Keďže nebolo zvykom kázať, podľa vzoru latinskej cirkvi sa nariadilo kázanie. Všetky liturgické knihy mali byť nanovo preskúmané, aby sa v nich nenachádzal nijaký blud. Vo vysluhovaní sviatostí mali nastať niektoré praktické zmeny. Bolo zvykom deťom po krste dávať sv. prijímanie pod spôsobom vína, čo synoda zakázala, pretože často dochádzalo k nedôstojnostiam. Podľa gréckeho i ruského spôsobu sa dolievala do vína teplá voda, čo synoda zakázala, ako aj používanie hubky na

⁷⁹ Bartoszewicz, Juljan: Szkie dziejów Kościoła ruskiego w Polsce. Krakow: Naładem J. Zenowicza, 1880, s. 476; Vystrčil, Jaroslav: Křesťanský východ, op. cit., s. s. 22.

⁸⁰ «Historia Carpato-Ruthenorum» Михайла Лучкая (1789 – 1843) продовження другого тому з попереднього номера НЗ МУК. In: Vedecký zborník Múzea ukrajinskej kultúry vo Svidníku. Науковий збірник Музею української культури у Свиднику. Rusinko, Ivan a kol. (eds.). Annales Musei culturae Ucrainiensis Svidnik 14. Svidník – Bratislava – Prešov: Múzeum ukrajinskej kultúry vo Svidníku v Slovenskom pedagogickom nakladateľstve v Bratislave, oddelení ukrajinskej literatúry v Prešove, 1986, s. 183-186.

⁸¹ Porov. Magocsi, Paul Robert: Chrťom k horám..., op. cit., s. 112-116.

⁸² Synod Prowincjalny Ruski w Mieście Zamoysciu Roku 1720. Odprawiony, a w R. 1724. za Rozkazem S. K. de Propag: F. Iacinskim Językiem w Rzymie z Druku Wydany... W Wilnie w Drukarni XX. Bazylianow, 1785, 228 s.; Provinciálna synoda Ruténov, ktorá sa konala v meste Zamość roku 1720. Preložil Martin Slaninka. Prešov: rkp., 2000, 69 s.

vytieranie kalicha, predpísaná bola šatka, ako ju používal latinský obrad. V liturgii sa nesmeli robiť dodatky a prikázané bolo spomínať pápežovo meno. Kvasený chlieb bol ponechaný i naďalej, veriacim bolo dovolené aj ďalej prijímať pod obidvoma spôsobmi. Pred spoveďou býval na Východe zvyk niekoľko dní sa postiť, preto Rusíni nepristupovali k spovedi častejšie ako raz v roku vo veľkonočnom období. Preto bol podľa latinského zvyku pôst zrušený, aby sa častejšie spovedalo. Oltárnej sviatosti sa vo všeobecnosti nevzdávala náležitá úcta, viac si uniatci ctili ikony ako Eucharistiu, ktorú neuchovávali na oltároch, ale na jednom z bočných stolov, aj to v sušenom prášku. Synoda nariadila vzdávať väčšiu úctu Eucharistii a prikázala, aby bola uchovávaná v cibóriách na oltároch, ako sa to robilo už v prvých storočiach. Podľa západného vzoru bol ustanovený sviatok Božieho tela, ku ktorému metropolita neskôr pridal aj procesiu. V ruských cerkvách bol zvyčajne len jeden oltár a bohoslužba sa konala nie častejšie ako v nedele a vo sviatky. Synoda odporúčala postaviť viac oltárov a častejšie konať bohoslužby pre ľud. Na bočných oltároch sa bohoslužby mali iba recitovať, nie spievať. Pri vysluhovaní posledného pomazania bolo u Grékov i Rusov zvykom, aby boli prítomní siedmi kňazi podľa znázornenia siedmich darov Ducha Svätého. Pretože to sťažovalo prístup k sviatosti, synoda ustanovila, že stačí jeden kňaz. Na vysluhovanie sviatosti manželstva schizmatický metropolita Peter Mohyla zaviedol novú formulu. Synoda ju zrušila a zaviedla starobyľú. Nemorálnym a neučeným mužom bol odopretý prístup ku kňazstvu. Podľa starobyľého východného zvyku stačilo, aby spovedník o niekom vydal svedectvo, že môže byť vysvätený; synoda nariadila, aby o tom rozhodovali ustanovení examinátori. Každý kandidát na kňazstvo si mal vykonať šesťtýždňové rekolekcie pod dohľadom biskupom povereného riaditeľa a jednotlivé stupne kňazstva mal prijať postupne podľa tridentského predpisu, a nie naraz, ako sa to dosiaľ robilo. Doteraz sa svetská moc často miešala do biskupských nominácií. Synoda ustanovila, že len ten sa môže stať ruským biskupom, kto zložil rehoľnú profesiu a bol v kláštore aspoň rok a pol. Každý biskup mal mať poradcu teológa, ktorý mal byť jeho dozorcom a oficiálom a ten mal pochádzať zo svetského kléru. Biskupi mali častejšie vizitovať svoje biskupstvo a konať synody. Farári boli daní pod dozor dekanom. Boli im zakázané tzv. nízke práce. Kláštorom bola nariadená väčšia klauzúra. Žiadny nový kláštor sa nemal postaviť bez dovolenia biskupa a malo v ňom byť aspoň 12 mníchov a seminár ako pre rehoľných, tak aj pre svetských klerikov. Biskupi sa mali usilovať, aby vo svojich diecézach postavili vlastné semináre. Ak by to nebolo možné, mali nadanejších žiakov poslať na štúdiá do hlavného pápežského seminára do Ľvova. Závery synody potvrdil pápež Benedikt XIII. v breve *Apostolatus officium* 4. marca 1724 ako právny kódex ruskej cirkvi v Poľsku. Kongregácia *Propaganda fide* závery synody vytlačila vo vlastnom náklade v roku 1724. Ďalšie dve vydania vyšli vo Vilniuse v roku 1777 a 1785. Nie všetci závery synody prijali, veľa protivníkov sa našlo najmä v Haliči, kde mnohí tvrdili, že ustanovenia boli nanútené, hoci boli prijaté jednohlasne. Iná mienka hovorí o polatinčení ruskej cirkvi prenesením latinských zvykov, čím mal byť zničený ruský obrad⁸³ a zväčšené rozdiely medzi uniatmi a schizmatikmi. Bol však ponechaný pôvodný jazyk a ostatné veci boli zmenené len z praktických príčin, integrita obradu nebola narušená. Kritika bola vnímaná ako zámienka proti únii. Po synode bola rehoľa baziliánov obrodnená a zreformovaná. Niektorí popi spontánne zaviedli hodinky, korunky, ruženec, škapuliar, horké žiale, koledy, organ.⁸⁴

⁸³ Poľská bibliografia vo všeobecnosti používa termín „ruský“ vo vzťahu k pravoslávii a ich veriaci sú nazývaní Rusíni (Rutheni). V slovenskej terminológii je veriaci východného obradu nazývaný rusnák, pretože latinský termín Ruthenus nebol používaný na označenie národnosti, ale náboženskej príslušnosti, lebo kresťanmi východného obradu neboli len Rusíni, ale aj Slováci a Maďari.

⁸⁴ Likowski, Edward: *Historia Unii Kościoła Ruskiego z Kościołem Rzymskim*, op. cit., s. 121-129, 238.

Zamošćská synoda mala podľa poľských historikov mnohé pozitíva. Odstúpilo sa od prekonaného stredovekého princípu dedičských farností (dedenia popstva v rodine) a kupovania beneficíí. Zámožnejšie duchovenstvo a dediční popi (hoci už boli uniatmi), dávali synov do verejných škôl, kde bola ruská mládež vychovávaná v poľskom a latinskom jazyku, napr. na jezuitskej akadémii vo Lvove, v školách v Rzeszove, Krosne, Podolínci, v pápežskom kolégiu teatinov vo Lvove. Podľa záverov Zamošćskej synody bola vytvorená škola pri každom kláštore, kde bolo aspoň 12 mníchov. V 18. storočí sa vytvorila duchovná šľachta bez nobilitácie, napr. Žegestovci zo Žegestova, Zlockovci zo Zlocka, Zubrickovci zo Zubrika, Krynickovci z Krynice atď. Mnohé lokálne a univerzálne dekréty od rozličných autorít pristupovali k sociálnemu pozdvihnutiu ruského ľudu. Ruské duchovenstvo, hoci schizmatické, sa reálne vyrovnalo s latinským klérom.⁸⁵ Synoda v Zamošći zvolaná z iniciatívy metropolitu Leva Kiszku so súhlasom pápeža Leva XI. mala zásadný reformný charakter. Baziliáni mali v 18. storočí latinizujúcu tendenciu. Latinizácia sa spájala s polonizáciou. Ponímanie katolicizmu tejto polonizácii veľmi neprospievalo. Rímskokatolícka cirkev sa stávala štátnou, poľskou, uniatska cirkev sedliackou, ruskou. Mária Terézia zaviedla v roku 1774 názov gréckokatolíci ako oficiálny pre uniatov, ktoré sa ujalo aj v Poľsku, ale je chápané ako terminologické polatinčenie.⁸⁶

Uhorské latinské pramene z prvej polovice 18. storočia jasne ukazujú, že uniati pod Karpatmi žili autonómne, neprejavovali sa významnejšie latinizačné vplyvy a aj Michal Lučkaj píše, že to, čo sa udialo v Uhorsku po Zamošćskej synode, o ktorej sa rokovo 11. marca 1726 v jágerskom konzistóriu, bola revízia únie a k uniatom sa následne správalo ako k schizmatikom, ale nezasahovalo sa do ich vnútorného života; išlo len o usporiadanie cirkevných pomerov a o zmenu prístupu k uniatom:

„Utut Rutheni, et Valachi jam sub de Camelissio avitam suam Unionem renovaverint, per decursum tamen Revolutionis Rakocizianae plures ex eo titubabant, quia Iosepho Hodemarszky non consecrato existente, plures Neo-Candidati ad vicinos Schismaticos se converterunt pro SS. Ordinibus, unde per Agrienses qua Schismatici stigmatizantur, et tractantur.“⁸⁷

Ešte pred úniou boli uniati len vzatí na vedomie, ako to vyplýva z článku krajinskej synody z roku 1648, ale po Satmárskom mieri sa prístup jágerských biskupov k uniatom zintenzívnil; prvým z nich bol biskup Gabriel Erdódy(1715-1744). Táto iniciatíva na jednej strane súvisela s normalizáciou pomerov v krajine (aj náboženských), ktorá konečne mohla žiť v mieri a pokoji,⁸⁸ na druhej strane sa objavila aj iniciatíva vtedajšieho pápeža Benedikta XIV. (1740-1758),⁸⁹ ktorý patril k najlepším znalcom kánonického práva vôbec a chcel riešiť aj takú problematiku, aká existovala v Uhorsku, pretože bol hlavou katolíckej cirkvi. Vyznanie viery, ktoré následne podľa poľského vzoru podpísali všetci presbyteri v Jágerskom biskupstve, bolo klasické vyznanie predpísané pápežom Urbanom VIII. (1623-1644), aké sa skladalo pri preberaní cirkevných úradov.⁹⁰ Lučkaj píše, že ho podpísali ugočskí presbyteri,⁹¹ ale v skutočnosti tak urobili presbyteri aj v ostatných častiach Jágerského biskupstva, aj

⁸⁵ Szaraniewicz, Izidor: Kościelna Unia na Rusi, op. cit., s. 19-26.

⁸⁶ Dylągowa, Hanna: Unia brzeska – pojednanie czy podział?, s. 47-50. Ako prvý si tento problém všimol Eudovít Štúr, hoci tento jav nenazval polonizáciou, vo svojom diele *Slovansko a svet budúcnosti* z roku (Bratislava: Slovenský inštitút národných štúdií, 1993, s. 104).

⁸⁷ Лучкай, Михайло: Історія карпатських русинів III, op. cit., s. 196.

⁸⁸ Pогов. Поп, Ivan: Dějiny Podkarpatské Rusi v datech. Praha: Libri, 2005, s. 143-146.

⁸⁹ AACass, GR, fasc. 1, s. 371-374.

⁹⁰ Ciołka, Dariusz: Synod Zamojski z 1720 r. i jeho postanowienia. In: Almanach Diecezjalny 2, 2006. Gorlice: Diecezjalny Ośrodek Kultury Prawosławnej „ELPIS” w Gorlicach, 2006, s. 9-39.

⁹¹ Лучкай, Михайло: Історія карпатських русинів III, op. cit., s. 202.

v Above, Šariši, Zemplíne či Použí. Podpísali len vyznanie viery, nie články synody.⁹² Lučkaj to hodnotil pozitívne:

„*Multa fecere Agrienses in suppressionem Ritus Graeci, sed fecere etiam in culturam Cleri. Clerus enim Munkacsensis solus se educavit... E qua multa statuta pro Dioecesi Munkaciensi circa administrationem Sacramentorum condita sunt.*“⁹³

Pod vplyvom Zamošskej synody bolo prijatých so súhlasom sedemnástich delegátov – presbyterov východného obradu len niekoľko zásad, ktoré mali skôr kultúrny rozmer (v čoraz častejších kontaktoch s väčšinou katolíckou cirkvou prestávali byť izolovanou skupinou, preto bolo nutné predchádzať pohoršeniam a tiež sa posunúť vo vývoji ďalej) a slúžili na ochranu východného obradu.⁹⁴ Porovnanie autentických dokumentov poľskej Zamošskej synody a uhorskej rituálnej praxe uniátov, ako ju opisujú pramene o jednu generáciu neskôr, vyplýva, že Zamošská synoda nemala priamy vplyv na život uhorských uniátov,⁹⁵ v Uhorsku ostala zachovaná pôvodná východná prax. Jágerským biskupom išlo o revíziu únie, ako to vyplýva z analýzy latinských prameňov tohto obdobia. Predsa len poľský vplyv, ktorý bol po Zamošskej synode súčasťou kultúrneho vývoja v Poľsku, inšpiroval aj uhorské prostredie. Uhorsko nemalo žiadnu uniatsku aristokraciu.⁹⁶ Proces „sebanabilitácie“ ako v Poľsku nachádzame aj medzi uhorským uniatskym klérom, mnohí presbyteri si menia priezviská podľa lokalít pôvodu alebo pôsobenia; vznikli tak priezviská vyskytujúce sa medzi presbytermi ako napr.: Bukovský, Čabalovský, Hodemarský, Kurovský, Lupkovský, Novosilský, Ortutai, Pčolinský, Rokytovský, Ruskai, Straščanský, Sukovský, Šandalí, Šťavnický, Ternavský. Skutočné latinizačné problémy u uhorských uniátov nastali až po kánonickom erigovaní Mukačevského gréckokatolíckeho biskupstva na prelome 18. a 19. storočia⁹⁷ a ako napísal Andrej Škoviera: „A tak sa vlastne začala gréckokatolícka cirkev latinizovať sama. Postupne byzantskú teológiu čoraz viac nahrádzala západná.“⁹⁸ Tento jav bol sprevádzaný aj navonok, keď napr. tradičné podriasniky nahradili latinské sutany s tzv. ostrihomským strihom.

Bezprostredným susedom uniátov vzídených z Užhorodskej únie boli Poliaci na sever od Karpát. V meste Przemysl sa nachádzalo najbližšie sídlo východného biskupa, ale problém spočíval v tom, že v ňom sídlili aj uniatski aj pravoslávni biskupi, preto bolo potrebné presne identifikovať, ktorý z nich vysvätil presbyterov z Uhorska. Vyhlásenie niektorých vtedajších presbyterov, že prijali vysviacku v Przemysli, vyvolávalo u jágerského biskupa pochybnosti a keďže nemohli predložiť listinu o vysviacke, boli suspendovaní, čo títo odstavení duchovní skutočne tolerovali; dokladovanie vysviacky, hoci od pravoslávneho biskupa, nebol závažný problém, stačilo, ak taký kňaz zložil predpísané (katolícke) vyznanie viery a mohol potom legálne pôsobiť. Veľa presbyterov

⁹² Zubko, Peter: Administratívno-právne pramene latinskej proveniencie o východnej cirkvi na východnom Slovensku. Výber komentovaných dokumentov z rokov (1646) 1726 – 1815. Poprad: Popradská tlačiareň, 2017, s. 35-52.

⁹³ Лучкай, Михайло: Історія карпатських русинів III, op. cit., s. 206.

⁹⁴ Лучкай, Михайло: Історія карпатських русинів III, op. cit., s. 206.

⁹⁵ Všeobecne sa bez podloženia traduje opak (napr. Konečný, Stanislav: Karpatskí Rusini v 18. storočí a vytvorenie Mukačevskej eparchie. In: Gréckokatolícka cirkev na Slovensku vo svetle výročí II. Coranič, Jaroslav – Koprivňáková, Jana – Šturák, Peter (eds.). Prešov: Gréckokatolícka teologická fakulta, 2012, s. 60).

⁹⁶ Adam, Ján: Pravoslávni, uniáti, gréckokatolíci v procese konfesionalizácie, op. cit., s. 206.

⁹⁷ Porov. Šoltés, Peter: Historické poznámky k jazykovej situácii gréckokatolíkov v 18. a na začiatku 19. storočia. In: Slovenská, latinská a cirkevnoslovenská náboženská tvorba 15. – 19. storočia. Doruľa, Ján (ed.). Bratislava: Slavistický kabinet SAV, 2002, s. 378-380; Palaščík, Dávid: Vzťah gréckokatolíckej cirkvi a štátu v 18. storočí. In: Osobitosti konfesiónálneho vývinu východného Slovenska v ranom novoveku. Kónyová, Annamária (ed.). Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2015, s. 215-219; Škoviera, Andrej: Stretnutie východnej a západnej teológie, op. cit., s. 403-421.

⁹⁸ Škoviera, Andrej: Stretnutie východnej a západnej teológie, op. cit., s. 405.

svoju vysviacku v Poľsku dokázalo legitimizovať, pretože v roku 1750 len na Zemplíne pôsobilo asi 60 presbyterov ordinovaných v Poľsku.⁹⁹

Po Brestskej únii Przemyslianska (ako aj Lvovská) eparchia ostali pri pravosláví.¹⁰⁰ V Przemysli po uniatskom biskupovi Atanázi Alexandrovi Krupeckom (1609/1610 – † 1652) nastúpili Prokop Chmielowski (1652 – † 1644), Anton Terlecki (1664 – † 1669) a Ján Małachowski (1670/1692 – † 1693). Títo biskupi zostali v únii a spravovali Przemyslianske biskupstvo povedľa pravoslávnych biskupov Izaiáša Borisoviča Kopiňského, menovaného v roku 1628 za smolenského a černichovského biskupa († 1634), Jána Romanoviča Popiela († 1634), Silvestra Wojutyňského Hulewicza († 1645), Antona Winnického (do roku 1663, potom metropolita), Juraja Hoszowského († 1675) a Inocenta Winnického († 1700).¹⁰¹ Táto nejasná situácia spôsobovala problémy¹⁰² a Uhorsko sa rozhodne chcelo vyhnúť jurisdikcii či nárokom pravoslávnych biskupov spoza hraníc. V Poľsku (vo Lvove) presbyterov, ktorí prijali ordináciu u pravoslávnych biskupov vo Valašsku, Poľsku či Uhorsku podmienene presväcovali po zložení (katolíckeho) vyznania viery.¹⁰³

Katolícka cirkev si váži dva autentické pramene: Písmo a Tradíciu. Východná cirkev má k tradícii osobitý vzťah, prirodzene je citlivá na kritiku vlastných dejín, pretože je pri nej ohrozená pravdivosť tradičných výkladov, ktoré sa často uzatvárajú do seba, najmä keď ako menšina cíti ohrozenie. To vedie k fundamentalizmu a napätiam. Je to tak preto, že tradícia je súčasťou vlastnej identity – aj keď pamäť nie je stabilná, vyvíja sa a dynamicky sa mení, prispôsobujúc sa aktuálnym potrebám, mení sa aj význam slov – ako to možno vidieť v interpretáciách pohľadov na vlastné gréckokatolícke dejiny, je miestom hľadania a spoznávania Boha. Cirkevné dejiny sú locus theologicus, čiže sú miestom Božej prítomnosti. Kritické poznanie dejín je dôležité a kompatibilné s tradíciou európskeho myslenia;¹⁰⁴ teologický pohľad umožňuje prekonávať a spájať aj zdanlivé rozpory, pretože medzi nimi nachádza spoločného menovateľa, ktorým je Boh, ktorý je pôvodným, autentickým, konštantným, nemenným a pevným prvkom a zmyslom existencie.¹⁰⁵ Analýzou a komparáciou Brestskej a Užhorodskej únie sa ukazuje, že Užhorodská únia bol dlhodobý, zložitý a krehký proces, ktorý musel dozrievať na rozličných miestach a na rozličných úrovniach, a až personálna únia z roku 1646 prerástla v rokoch 1648, 1649 a 1652 do skutočnej únie, ktorá sa napokon ujala vo všetkých podkarpatských stolicích Uhorska. Katolícka cirkev v Uhorsku nevystupovala korporatívne, únia bola vnútornou záležitosťou Jágerskej diecézy a zvyšok krajiny ju vzal na vedomie. Tento vývoj sa sľubne rozvinul aj vďaka poľským inšpiráciám, ale narazil na tvrdohlavosť jágerských biskupov, čo netreba interpretovať ako predsudok voči východnému obradu, ale ako majetnícke a mocenské rozhodnutie, ktoré nepripúšťalo ani dismembráciu územia na menšie latinské biskupstvá. Oveľa jednoduchšie bolo zriadenie Mukačevského gréckokatolíckeho biskupstva v roku 1771, než rozdelenie na rímskokatolícke biskupstvá, k čomu došlo až v roku 1804. Za všetky tieto morálne zlyhania sa jágerský arcibiskup verejne ospravedlnil v košickej katedrále pri príležitosti 200. výročia vzniku Košickej arcidiecézy.¹⁰⁶

⁹⁹ Šoltés, Peter: Historické poznámky k jazykovej situácii gréckokatolíkov v 18. a na začiatku 19. storočia. In: Slovenská, latinská a cirkevnoslovenská náboženská tvorba 15. – 19. storočia. Doruľa, Ján (ed.). Bratislava: Slavistický kabinet SAV, 2002, s. 375-376.

¹⁰⁰ Lorens, Beata: Prawosławie i unia w eparchii przemyskiej na forum sejmiku wiszeńskiego w XVII wieku. In: Śladami unii brzeskiej, 2010, s. 37-62.

¹⁰¹ Szaraniewicz, Izidor: Kościelna Unia na Rusi, op. cit., s. 5.

¹⁰² Magocsi, Paul Robert: Chrbtom k horám..., op. cit., s. 110.

¹⁰³ Szaraniewicz, Izidor: Kościelna Unia na Rusi, op. cit., s. 7-8.

¹⁰⁴ Porov. Ambros, Pavel: Svoboda k alternativám. Kontinuita a diskontinuita křesťanských tradic. Olomouc: Refugium, Velehrad-Roma, 2008, s. 657.

¹⁰⁵ Zvěřina, Josef: Teologie agapé I. Dogmatika. Praha: Scriptum, 1992, s. 83-91.

¹⁰⁶ Zubko, Peter: Dejiny Košického arcibiskupstva V. Dejiny košickej cirkvi v prameňoch (1803-2006). Prešov: Vydavateľstvo Michala Lacka, 2006, s. 463-464, dokument č. 164.

Prečo vznikol záujem latinskej cirkvi o uniátov? Dôvodom nebolo dokumentovanie ich stavu, existencie, ani (ne)činnosti, ani zvýraznenie hraníc medzi Východom a Západom. Leitmotívom bola integrácia rusnáckych dejín do katolíckych, zapojenie a kultúrne povznesenie periférnych a zaostalejších regiónov do života krajiny a civilizovanej Európy. Ak katolícka cirkev na jednej strane zvädzala rekatolizačné úsilie, ktoré sa úspešne završovalo v priebehu 18. storočia, uniáti boli výzvou na druhej strane, ktorá sa ukazovala ako jednoduchšia, no bola rovnako vnútorne neprekonateľná, možná bola len istá miera administratívnej intervencie a evidencie. „Hrubý a slabo vzdelaný“ ľud však takým nebol odjakživa. Stredoveké pamiatky (architektonické, výtvarné, písomné/literárne) svedčia o vysokej kultúrnej úrovni. Tá však bola v 18. storočí v istom úpadku a kríze, ktorá bola prekonaná po erigovaní Mukačevského gréckokatolíckeho biskupstva, keď nastalo tzv. zlaté obdobie jej dejín. Existencia Mukačevského vikariátu v rámci Jágerského biskupstva – a tým aj zvýšená inšpirácia poľskými vzormi – bola zavŕšená kánonickým erigovaním Mukačevského gréckokatolíckeho biskupstva v roku 1771; latinská fáza ich dejín pomohla kultúrne pozdvihnúť a disciplinarizovať výhodné prostredie, nie pohltiť ho.¹⁰⁷

The Polish-Hungarian Context in the History of the Unites Believers

Peter Zubko

In the second half of the 16th century Poland led uniformitarian policy, was created the Polish-Lithuanian kingdom. Poles ambitions transferred into ecclesiastical politics, the result was the Union of Brest (1596). Half a century later (1646) Eastern Rite priests agreed the Union in Uzhhorod in northeastern Hungary. In the 18th century the Bishop of Eger is intensely devoted Uniate in his diocese and were inspired by Polish experience. In previous views on the Latin-Byzantine relations in the past dominated by unilateral Greek idea that it was bad times filled latinization. This view, however, emerged in the 19th century. Recently a discovered Latin source on this issue offers a completely different, more objective interpretation. In the 18th century in the Diocese of Eger played an important role the Polish patterns too. This article will comparing Polish and Hungarian environment Uniatism genesis, influences, inspirations and their positive or negative significance of the Polish models in Hungarian environment. Knowing Polish-Hungarian context allows understanding many realities that are in the Eastern Church in Slovakia still present.

---

¹⁰⁷ V ostatnom čase sa presadzujú názory o tom, že Mária Terézia erigovaním gréckokatolíckeho biskupstva v Mukačeve „zachránila identitu“ gréckokatolíkov, pričom argumentácia je zavádzajúca a protirečivá. Na jednej strane sa argumentuje vymenením sa spod právomoci jágerského biskupa, ktorí mali byť latinizátormi, hoci skutočná latinizácia nastala až v 19. storočí bez latinského vplyvu z vlastného rozhodnutia či potrieb (Palaščák, Dávid: Vzťah gréckokatolíckej cirkvi a štátu v 18. storočí, s. 215-219). V skutočnosti jágerskí biskupi (a nielen oni) bránili dismembrácii svojich biskupstiev (Jágerského, Ostrihomského). V rámci cirkevnej politiky v osvieteneckom duchu vznikli pričinením panovníčky, ktorá sa odvolávala na najvyššie patronátne právo, viaceré latinské biskupstvá: Banská Bystrica, Rožňava, Spiš (1776), Szombathely (1777) a neskôr v tej istej línii pokračoval František I., ktorý sa pričínil o vznik rímskokatolíckych biskupstiev v Košiciach a Satmári (1804) a gréckokatolíckeho biskupstva v Prešove (1818). Primárne išlo o pragmatizmus, ktorý bol oveľa dôraznejší k latinskej cirkvi, pretože tá bola dominantná. Tereziánske kultúrne prejavy sa naplno prejavili v nahrádzaní drevených cerkví murovanými (Liška, Anton – Gojdič, Ivan: História a architektúra gréckokatolíckych murovaných chrámov tereziánskeho typu na Slovensku. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2015, 584 s.), čo nie je považované za latinizáciu preto, že tento trend nevychádzal priamo od latinskej cirkvi, hoci architektúra väčšiny tereziánskych chrámov je derivátom západnej chrámovej architektúry.